

Négy nap és egy élet

Fehér Ferenc

ELSZABADULT SÁRKANYOK NYOMÁBAN

A Méhészek völgyén fut át velünk a könyvkiadó vállalat kocsija. Érzem, mint dobban meg a szívem. Így van ez, valahányszor gyermekkori világomnak ehhez a természetes határvonalához érkezem. Mezítlábas csatangolásaink során egész eddig merészkedtünk el a faluból, innen már minden fa, útkanyarulat, hajlat ismerős, bár a külső és belső változások lépten-nyomon mellbeütnek, s eszmélésre, e környezetben gyökerező tudatvilágom felülvizsgálására készítetnek.

Kimondom magamban: „Méhészek völgye”, és tavaszi napok akác-méztűz, levélrezenéses csendéletei élednek föl bennem, amikor hosszú nádpedróval szedtük az akácfürtöket, s míg hullott nyakunkba a sárga virágpór esője, a lombok magasában sötétlő madárfészkeket kémleltünk. Ke-restük az ismeretlent, a titokzatosat. És eszembe jut az a régi, régi áprilisi nap, amikor a falu közepén átvonuló magyar huszárok kényesen ficáncoló lovai közt paraszt szekér bukkant föl ebből az irányból, s gyermeki irtó-zattal pillantottam meg a saroglyarésen kinyúló lábakat. A kocsideszkek hasadékán alácsepegő vérnyomok ide, a Méhészek völgyébe vezettek, de azt már nem tudhatom, melyik hajlat mögül, melyik szállásépület padlásablakából kattogtak azok a vakmerő fegyverek, amíg el nem hallgattatta őket a túlerő. Azok a viaszsárga, bocskoros lábak is ezt az utat taposták, s három évvel később, az „A la recherche” poklokát megjáró költője is talán ezekre a fákra, ezekre a kukoricásokra nyithatta fel szemét, amikor a vigasztalan simaságú táj végtelen abrosza után lekanyarodtak fogolytársaival ebbe a völgybe. Talán épp akkor volt ez, amikor az a verbászi, internátusi legényke diákmotyójával hátán, megriasztott lélekkel, anyjáért aggódó szívvel vánszorgott hazafelé, s a latin rendhagyó igeragozás

helyébe egy újfajta szorongás, borzalom költözött tudatába: az ágyúdörgések erre hengergő moraja, a nemzetközi út árkába rogyott állatok és menekülők apokaliptikus látványa és Schwartz Jakab igazgató úr utolsó percben kiadott, egyébként ostoba riasztást szolgáló parancsa: meneküljtek, mert lemészárolnak benneteket az oroszok!...

Van-e még út, mely annyi borzalmat hurcolt a hátán, mint ez a panóniai beton szalag?

Amikor nyolc-tíz éves koromban elnézegettem azoknak a betonkeverő embereknek a munkáját, gondolta-e már valaki, hogy a történelem egyik legvéresebb szalagjának egyengetik a talajt?

A budapesti eucharisztikus kongresszusna felkarikázó jámbor bácskaiak szívében még titkos, nemzetiszínű zsolozsmák zsonghattak; a kereskedők, üzletemberek, malmosok és téglagyárosok a gyorsabb gazdagodás modern aranyútjának, megváltásnak tekinthették a rossz kövesutak marasztaló világa után, s talán csak néhány gondolkodó, a világ dolgait figyelemmel kísérő kommunista hallotta már rajtuk a tankok, harckocsik vézes dübörgését.

Huszonkét éve még itt lebegett valahol az a sárkány a cementes számkökből kifejtett, eltéphetetlen lenspárgán, mely élesen belevágott a tenyerünkbe, s azt hittük, erősebb a drótnál, soha semmi el nem szakítja, az a sárkány örökkön ott fog szárnyalni a Méhészek völgye felett. A háború mégis eltépte, örökre elnagadta tőlünk, hogy egy sárkányát veszített nemzeték érzékenységevel gondoljunk vissza az istállólampáját himbáló szekerek szelidebbnek hitt világára, amikor motorok benzinfüstje helyett fodormenta és zsálya illata lengett fel az utak mentén.

Mert a sárkányoknak le kell szépen ereszkedniök, miután belengték az élet megkezdéséhez szükséges illúzió tájait, hogy ne essen fájás, ne kuttassa mindhalálig a szem: merre sodorta őket az idő a lenspárga véres, eltépett kacatjával.

A befejezetlen szimfóniában van valami meghökkentő, mardosó folytatáskeresés.

ÍROÍ SZEREP ÉS „KIKAPCSOLÓDÁS”

Ez a folyamatosság keresés feszül bennem most, ahogy elsuhanunk a volt bánkert barackosa mellett. Tudom, hogy a művésztelepnak kinevezett, elszigetelten álló épület ott, a Krivaja közvetlen szomszédságában, nem jelentheti majd a „kikapcsolódást”.

Vajon kikapcsolódás volt-e utóbbi tizenkét esztendőm megannyi bácskai, bánáti irodalmi útja; a csantavéri, zentai, kanizsai, becsei írói találkozók s a felolvasó körutak Beograd, Zágreb, Sarajevó, Mostár, Skopje, Kosovska Mitrovica, Priština, Ohrid több ezer kilométeres átlóin; a találkozások egyetemistákkal, diákokkal, gyermekekkel, bányászokkal, nyaraló vendégekkel, tengerészekkel, autóút építőkkel, szövetkezeti panasztokkal, vidéki polgárokkal... Mennyi szín, élmény, észlelés, melyeknek lejegyzésével nem is maradtam mindig adós, legfeljebb, ha a táj, a környezet, az életképek befogadására nem futotta a rövid ott-tartózkodásból.

Minden távolabbi utamról írók és költők társaságában eltöltött, agyon-disputált órák emlékeivel tértem haza; ilyen személyes ismeretségek nyomán születtek legjava szerb, horvát, szlovén, valamint szerény úttörő vállalkozást jelentő macedón, siptár és vajdasági román versfordításaim. Nem udvariasságból, nem is kötelezettségből, hanem egyszerű érdeklődésből

jöttek létre. Meg aztán mindig úgy éreztem, hogy e fordítómunka szorgalmazásával elsősorban vajdasági magyar irodalmunknak tartozom, azt gazdagítom általa.

Az író nem képes kikapcsolódni, bárhová szökik, bárhol húzódik is meg. Miért áltatnám hát magam azzal, hogy épp itt, kőhajításnyira szülőfalum házaitól, nyugton tudok majd maradni, fordítgatom valami magammal csempészett munka napi penzumait, vagy a küllai dűlőlőútról idehallatszó kocsizörgés elől bedugom a fülem, és belemerülök valami olvasmányba.

Kell a mozgás, az ismerkedés, a folytonosság ápolása, mind az általános irodalmi arcvonalon, mind pedig a tájak, az emberi sorsok, a mindennapi valóság irányában. A kölcsönösség vulgárisan értelmezett elve, igaz, nem juthat kifejezésre, mert a szláv nyelvek közt ismeretlen szigetet jelentő anyanyelvünk nem hozzáférhető, sőt valóságos gát azok előtt, akikben a miénkhez hasonló vagy esetleg lanyhább érdeklődés él a vajdasági magyar írás iránt, s épp ezért olykor a legszebb közeledei szándékok is hajótörést szenvednek ezen az elsődleges akadályként felbukkanó szírtén.

Vannak kétségtelen, kétoldali mulasztások is: a két Híd-díjas könyv közül például még egyik sem jelent meg szerb fordításban. S ha a vajdasági írószekció újjáéledésével, eredményes működésével ki is épülnek lassanként az adminisztratív kapcsolatnál jóval többet jelentő pallók (elsősébként szerveztünk köztársaságok közötti, rendszeres és kölcsönös írói látogatásokat), a jugoszláv irodalmi nyilvánosság megrövidítve érezheti magát, amiért még mindig nem szippantott sajtóságos izeket és értékeket rejtegető költészetünkből vagy elbeszélő irodalmunkból. Az Írószövetségtől most eljuttatott kongresszusi közlönyben azt olvasom: Major Nándor Híd-díjas szerző a *Krumplilovacsák* című verseskönyvéért kapta a 300 000 dináros irodalmi díjat! (Tudvalevő, hogy a szóbanforgó kötet nem verseskönyv, nem *Krumplilovacsák* a címe, hanem *Vereség*, s ha jól tudom, a mindenkori Híd-díj összege sem három-, hanem kétszázezer dinár.)

Egyetlen magyarázat lehetséges: adminisztratív pontatlanság. Az Írószövetség régebbi vajdasági magyar tagjai már megszokták. Mindenesetre elgondolkoztató, hogy az említett szerző épp egy *Krumplilovacsák* című gyermektörténetével aratott „országos sikert”, díjazott kötete viszont, országos viszonylatban, máig sem vált hozzáférhetővé, azon egyszerű oknál fogva, hogy nem fordították le és nem adták ki. Mulasztások ezek, s minderről elbeszélgethetnénk ezekben a napokban, hogy a küszöbönálló sarajevói kongresszuson fölkészülten léphessenek elő író küldötteink.

AZ ÍRÓI ÖNISMERET ADÓSSÁGAI

Seregnyi emberrel szeretnék találkozni, otthon hajnalig jegyezgettem magamnak, hova érdemes eljutnom, mi iránt érdeklődöm majd ezekben a napokban, hogy a fiatalkori élmények, a paraszti múlthoz fűző elfoglaltság-szálak közül elem rajzolódjék az izgató, sarkalló vagy megnyugtató jelen. Nem holmi falukutató, szociológizáló inger, hanem az írói önismeret kötelez erre. A kényszer nem újkeletű, nem ez az alkalomként kínálkozó, évi szabadságomon ért kirándulás ébresztette föl bennem.

A családi, rokoni kapcsolatok, futó hazalátogatások mindannyiszor megnyitottak egy-egy megismerés-rést, de ezeket eltömítették az életemet lefoglaló mindennapi kötelezettségek. Ajándék ez a pár nap, élnem kell vele. A bánkerti meghúzódás visszaélést jelentene.

Ahogy átfutom jegyzeteimet, magam is érzem, belátom, hogy elragadt az éjszakai tervezgetés csalóka heve: az iskoláztatás, családi és iskolán kívüli nevelés, az egészségügy, az üzemek és a szövetkezet megtekintése, könyvtárak, ösztöndíjazás ügye — mindez egy-két nap alatt? Dőre-ség. És épp itt, ahol lépten-nyomon megállítanak majd a figyelmet elterelő vagy lényegre rávezető összefüggések, emlékek!...

EGY RÉGI ORVOSARC

Alighogy odakanyarodunk a Kommunista Szövetség székháza elé (a Művelődési Központ igazgatóját nem találtuk irodájában; épp értekezleten volt), máris rögzítem magamban, hogy úgy emlékszem, itt lakott valahol Hadzsy doktor, és a puszta név nemcsak a Nagykert füves tisztására áthelyezett szobrot juttatja eszembe (azelőtt itt állt az egykori Dudás-fürdő előtt meghúzódó, háromszög alakú kertecskében), hanem a róla szőtt, magasztos, nyilván kissé ki is színezett történeteket (állítólag beteg, vak öreganyám párnája alá is becsúsztatott egy régi, ropogós százdinarost, s a temetésén — arra kis óvodásként még én is emlékszem — ott volt a falu apraja-nagyja). Pedig nem is olcsó népszerűsködés alakította ki életstílusát, nem az orvosi versengés irányította tetteit, hisz népszerűsége, híre messze eljutott ebből a kis bácskai községből; a vasútállomásról nem egyszer kanyarodtak háza elé a topolyai fiákerosok, bécsi, pesti orvosokkal, vendégekkel.

Interjút már nem készíthetek vele, de ha kissé bátortalanul is, helyette próbálom megadni a választ helytállásána, orvosi hivatkozásérzetére: szeretted ezt a falusi népet, s nyilván szerette egy kicsit Topolyát is. Annyira legalábbis, hogy hagyta helyette Bécset, a professzori rangot, s megelégedett a szerénységgel, emberszeretettel párosuló tudományáért kijáró legszébb orvosi honoráriummal — a határtalan bizalommal és megbecsüléssel.

ÁRNYÉK A KÁLVARIA-DOMBON

A szervező titkár irodájában fogad bennünket, s ha nem tudnám, hogy végzett tanár, talán meglepne, hogy mentegetőzik az ajtón díszelgő felírás pontatlan megszövegezése miatt. Pedig nem is olyan ordító hiba, s talán észre sem vette mindegyikünk, amint beléptünk. Tőle értesülünk még egyszer, hogy hajdani topolyai színházi látogatásaink rokonszenves igazgatónője fontos értekezleten van (őt is odavárják, de ezt csak később árulja el, szinte véletlenül, amikor már a falakon függő művésztelepi festmények kapcsán alaposan belemelegszünk a beszélgetésbe, én magam pedig „haditerveim” megvalósításához igyekszem íziben megteremteni az alapot, vagyis a kapcsolatokat).

A hányatott életű, derékba tört pályájú Nagyapáti-Kukac Péterig azért eljutunk, azaz vele kezdjük. Talán énbennem él legizgatóbban a kikíváncozó sóhaj: Ha most élne! Ha most volna húszéves! A kiúttalanság, az egzisztenciátlan számkivetettség-érzet elkerülhetetlenül sodorta az alkohol felé; akadémia helyett a nagygazdák szállásait járta, hogy egy-két fityóka pálinka vagy tányér meleg leves ellenében ecsetjével megörökítse a paraszti gazdagság harmincas éveinek jelképeit e tájon: a piros cserepes szállásokat, a hosszú nyakú, elevátoros cséplőgépeket, hogy utána, csavargásaiba belefáradva, meghúzódjék valami pusztai alkác árnyékában, és reszketeg kézzel, önmaga vigaszána vászonra vessen valamit ebből a gazdag és kegyetlen tájból.

Első diákkori, önképzőkori novelláim egyikét róla írtam, de máig sem írtam ki magamból azt a kíméletlen tudatot, hogy kisgyerekként én is kövel hajigáltam meg a Kálvária-dombon, mert szívlázítóan toprongyos, furcsa jelenség volt, s akkor már rég bolondnak tartották az emberek.

A topolyai művésztelepek már nem lehet vendége, nem viselhetik gondját az új társadalmi mecénátusok, de szerteszét szórt festményeit, egy korszak és egy tragikus vidéki sors dokumentumaiként, számon tarthatná, s talán össze is gyűjthetné szülőfaluja. Nemcsak az ő emlékének, hanem ma is élő hozzátartozóinak, elsősorban édesapjának tennének ezzel sokat. Több lenne ez egy köztudatban bolondnak elkönyvelt gyermek méltó igazolásánál.

EGY ALFOLDI GICCSRÓL

A „Press” (sajtó) jelzésű kocsik pillanatok alatt röpítenek ki bennünket tulajdonképpeni szálláshelyünkre. Csak a második bejáraton kanyarodhatunk be a völgyhajlatban meghúzódó épület irányába, mert emitt, a barackos mögött, másfajta énekesek vettek maguknak szállást: fajbaromfi telep csöppent ide legutóbbi ittlétem óta, s a piros tarajú leghornok méltatlankodó kukorékolással, rikoltozással felelnek a melódiátlan motorzúgásra.

A szeptemberi szárazság ellenére is dús zöldellésű kertalji földek átható, hínárszagú levegője legyintett meg, s ahogy átpásztáztam tekintetemmel a meszelt falú, lépcsőzetesen emelkedő házakig nyúló síkot, megint odatűztem képzeletemben a csordakút gémjét a kis ér partjára, mert — minek tagadjam — hiányzott, mint ahogy a lélek, az idegek belső tájainak hiányzik egy használatból kikopott, öreg töltőtoll, amit nem vagyunk képesek szemétre dobni, íróasztalunk fiókjában őrizgetjük még sokáig, s ha évek múlva téved is rá a kezünk, újra érezzük régi- régi dolgos éjszakák és hajnalok hangtalan izgalmát, varázsát; nem a tárgyak — általában a dolgok fétisizmusa ez, s ellenőrizhetetlen; eredője a zsarnok tudat, temetője a kíméletlen idő.

Elfelejtethetem-e azt az árva magányost ott, a táj sivatagában, ég felé nyikorgó, vicsorgó fájdalomával s mohos mélyének barlanghús leheletét, ahogy belehajoltam; vagy azt az éjszakát, amikor apám, végső kétségbeesésében, mert fiatalabbik, kalandos természetű bátyám két napja nem került elő, vasmacskával kotorta mélyét, miközben anyám kezében vitustáncot járt a petróleumlámpa: mi lesz, ha az a vasmacska beleakad valamibe!...

A rettenet delíriuma is lehet egy helyből kibillentett, pusztai gémeskút, nemcsak a pannóniai giccsről kialakult felszínes képzetek rekvizituma. Aki nem látta azt a lámpással reszkető édesanyjai kezét, aki nem hallotta annak a vasmacskának balladás mélységekből felhatoló horsanásait, annak hiába is beszélek.

Így maradok én magamra végig nem mondható, soha eléggé nem igazolható paraszti élet- és tájélményeimmel, melyek erkölcsi folytonosságát azóta is keresem változó életkeretemben.

FOGADTATÁS

A közvetlen háziasszonyi tessékelés eszméltet fel (rövidlátás vagy kitenyésztett polgári normák kellene hozzá, hogy ezt a természetes paraszti szívéllyességet valaki évszázadok során kitenyésztett szolgai allázat-

nak minősítse), s csakhamar újra átélem a terület-asztalkám serénykedő, tiszta kötényes asszonyok által szolgáltatott csodáját. Nem alkalmazott, nem is cseléd szolgál fel, hanem a vendégül látó kellem, a panasztasszony, aki hiú az étkére, szívből jövő mosolyára, de nem provokál ki semmiféle elismerést, csak arcának halvány pírja árulja el (szava tiltakozik), hogy örül a szíve a barátsággal nyugtázó szónak.

KI MIHEZ KEZD?

Szálláshelyünket nem valami művésztelepeket gyártó irodalmi Corbusier tervezte, s az az alapokat lenakó, megboldogult emlékű kőműves (bár még élhet is) aligha gondolhatta, hogy vajdasági írók jönnek ide, mégpedig ezen a szép szeptemberi délelőttön — kikapcsolódni. A nyurga diák-poéta a magával hozott Hölderlin kötetet szorongatta tanácstalanul, majd a legyeket hessentgette vele, a gyakorlatiasabb gondolkozású nemzedék tagjai ház körüli terepszemlére indultak, majd vergődünk, mint a partra vetett hal, mert hiányzott az első perctől a négyfalas írói területen kívülség, a megszokott szék, az íróasztal, az a meghatározott szögbe ékelte életdarabka az ablakunkon túl, így hát elindult a csevegés, a sarokban előkerült egy sakk-tábla, s mindenre elszántan felkopogott egy írógép is.

SZÍNHÁZI TETEMREHÍVÁS

Első utam a volt színházépületben székelő Művelődési Központba vitt. Nem tudom, miért, de akaratlanul is úgy mondtam, hogy megyek a színházba. S később állapítottam meg, hogy így mondják a helybeliek is. Nem valami fájó csakazértisből, inkább természetes megszokásból. A régi, lelkes együttes azonban szertehullott, az eleven játék, a szép színpadi beszéd lelkekig hatoló, falusi mozdulatlanságot fölszabdalo csodája emlékké vált; nem sugározza szívmelegét az édes-bús Házitücsök, a hajdani topolyai Copperfield Dávid jobbra kurta vidámest-szerepekre van ítélve, Hamlet rádióiskola szövegeket olvas, s ha a legnagyobb szerepeket kapják is új környezetükben (akár a Rádiónál, akár pedig másutt), kell hogy sírjon mindannyiuk szíve, ha a közös színházi esték csodálatos izgalmaira, színpadi levegőjére vagy a környékbeli vendégszereplések hálás közönségére szalad vissza az emlékezetük. A Rádió nem adhatja őket vissza a színpadnak. A topolyainak nem. A színpadot sem helyettesítheti ez a láthatatlan színház azok számára, akik egyszer már belekóstoltak szépségeibe. Nem is a Rádió ragadta el őket, inkább felkarolta egy részüket, hanem egy döntés, amely, úgy látszik, nem talált más kiutat.

Fáj ez a seb Topolyának, és fájna, tudom, az Ibsen-szerepek emlékezetes tolmácsolójának, a nagyon jó szavalónak és folytonos tevékenykedésben elizzott Krémer Rezsőnek is. Nevét kevesen tudják kimondani ebben a környezetben könnyes meghatottság nélkül.

A Központ alkalmazottjai a volt színházi irodát csinosítgatják maguknak, no meg hát, az ilyen, ezernyi elfoglaltságuk közepette rájuk rontó vendégek szemének. Nem is említem nekik, hova kalandoztak el gondolataim. Tele vannak tervvel, munkával, akarással. Az élet nem áll meg. De azért ezekről a falakról valahogy hiányoznak azok az új izgalmat hirdető színházi plakátok, a koszorúk, az együttes bemutatóinak pillanatképei, s az a lelkes gondviseléssel vezetett színházi grafikon, amelynek adatai, lám, hiába beszéltek egy felfelé ívelő munka nagyszerű eredményeiről.

Műkedvelés? Az még nem művészet, de kívánunk hozzá sok sikert. S ez nem ironia, hanem a helyzet adta lehetőségek igénylése.

BEFORDULTAM A KOCSMÁBA

A motelban (csodálnám, ha még nem figurázták volna ki ezt az elnevezést a jóhallású topolyaiak) üresek az asztalok így déltájban. Egy-két unatkozó tisztviselőarc, nyugdíjasféle, más senki. A nagy zongora az estéről estére megismétlődő erőszakos püfölő fájdalmaim heveri ki ilyenkor. Annál élénkebb a forgalom a szomszédos italkimérésben, amit csak egy ajtó választ el (?) ettől a hieroglifekkel, agyag csempékkel tarkított teremről. Este, különösen szombat és vasárnap este azonban megtelik a motel, s kerek kisbárszékre telepedve teszi a szépet a lánynak az a topolyai legény, aki kinőtt már a közönséges, régimódi kocsmái keretből. A megnyugtatónak titulált hangulatvilágítás vörös vizében úszkálnak a pácolt, megnyúlt arcok, s itt húzódnak meg azok is, akik alighanem ezt az előkelő kiadású kocsmát túlnőtték már, vagy nemrég még zeneiskolai növendékek voltak, s egészséges hallásuk tiltakozik az énekes hang-orgái ellen. De az énekest is igazolnom illik: száz és száz, ugyancsak egészséges torkot kell túlkiabálnia.

ESZMÉLŐ UNOKÁK

Csak nagy nehezen találok el az ifjúsági klubba, pedig szép helyen van, a Fő utcán, csakhogy akár fiatal, akár öreget kérdezek a szombat esti utcán, határozatlan választ adnak. Egyikük elutasít egy mellékutca, miután előhozom egyetlen magyarázó érveket (délelőt hallottam), hogy van televízió készülék is abban a bizonyos klubban. TV-készüléket valóban találtam, meg két kisgyereket, akik elmerülve követték a kis gödölyékről és a farkasról szóló szlovén bábjátékot. A hatalmas teremben más senki. Gondoltam, korán van még, s letelepedtem két kis ismeretlen földimögé. A remek műsor elfeledtetett velem mindent. Mire véget ért, a két gyerekért jött az édesapjuk. Gyanakodva megkérdeztem tőle, hol is vagyok én tulajdonképpen. Kiderült, hogy a Május 1 Építő Vállalat tanácskozó, társalgó termében. Bemutatkoztunk egymásnak. A vállalat embere volt. Ő igazított aztán útbá. Útközben, a valksötét utcákon, az álomba merült ablakok alatt, egyre azon törtem a fejem, hol marad a többi gyerek? Nem hiszem, hogy mindegyiküknél televízor van otthon. Igazán nagyszerűen mulattunk, az ő estjükét is megszépítette volna az a bábjáték.

Szőnyeges, élettelt zsongó klubhelyiségbe lépek. Alig ismerkedtünk meg, azt kérdezik, vacsonáztam-e már, s igenlő válaszomra szinte kérdés nélkül feketekávé helyez elém a fehér kötényes alkalmazott. Két ifjúsági vezető telepszik mellém. Innen is, onnan is, pillantások röppennek felénk, de nincs bennük sem kíváncsiság, sem tolatkodás. Az egyik fiúhoz nemsokára átkiáltott valaki, s Stevónak szólította. Nem akartam elhinni, hogy nem magyar. Még a topolyai középzárt é-t is kifogástalanul ejtette ki. Megtudtam, hogy egyike azoknak, akik legjobban szívükön viselik ennek a költségvetés nélküli otthonnak a sorsát, ahol a helybeli fiatalok legjobbjai, hajdani bicskás ősök unokái megannyi tervet, megvalósítandó álmot forgatnak agyukban, s ahogy én megsejtettem, meg is valósítják majd őket. A fiatalok politikai, tudományos, gazdasági, technikai, zenei és irodalmi érdeklődési ágazatainak megfelelően előadásokat, érdekes beszélgetéseket szeretnének nyélbe ütni.

A házigazda nemsokára elnézést kérve távozott: három-négy napja szinte nem is volt otthon, aznap a zentai felderítők egy csoportját kauluzolta a Pannónia birtokon. Fánadt volt. Már nem hallhatta szíves beleegyezésemet, hogy októberben irodalmi beszélgetésre jövök hozzájuk.

Egy francia játékfilmet mutat be a TV, Fernandellel a főszerepben. Azt várhatná az ember, hogy na, most minden szem arra irányul majd. De nem. A figyelem továbbra is megoszlik: változatlanul beszélgetnek, akik eddig is vitáztak, látok sakkozókát, dominózókat mindkét nembeliekből, s a szomszédos teremben a rádió vidámestjét hallgatják. Csak egynéhányan kísérik a TV műsorát, s az a kaucsuklabda is tovább pattog ott kint, abban a tágas teremben, amely nyilván tanácskozó teremül is szolgál. Arra gondolok, hogy látványos varázsával még Párizs utcáin is majd mindenkit megállított az üzletek kinakartáiban villogó képernyő, s előbb nem értem, miért nem nyugóz le itt minden szempárt ez a tegnap még ismeretlen csodadoboz; itt, ebben a sivár hétköznapiakat pergető, dolgos községben, s épp ebben a környezetben... Az üresen kongó vállalati klubhelyiségre gondolok a két kis emberkével, s életstílussal, munkában töltött hetek szombat esti fáradtságával igyekszem igazolni a felnőtteket; ezeket a fiatalokat pedig úgy próbálom megérteni, hogy nekik a pusztá együttlét, ez a környezet is mást jelent, többet és szebbet, mint azoknak, akik már nem éreznek ilyen elfogódottságot. Minden életmegnyilvánulásuk, s így bármilyen szórakozásuk is élményszerűbben jut kifejezésre, jobban lefoglalja őket, sem hogy egyikőnyen át tudnának váltani egyikből a másikba. Az is lehet, hogy itévedek. Talán csak arról volt szó, hogy azt a Fernandel filmet már pergették Topolyán.

Jó érzéssel hagytam ott őket, s az októberi látogatást följegyeztem magamnak.

ERJEDŐ VILÁG

Még egyszer betértem a motelbe, mert emberekkel akantam találkozni, s életnek másutt sehol sem találtam nyomát az éjszakába hajló topolyai utcákon. Volt diákismerősök „fiatal feleségekkel koszorúzott asztalhoz” invitáltak, s az első dolguk az volt, hogy a bár Misijének újabb megrendelést kiáltottak oda, s nem egészen értették meg, mi az, hogy a „művésztelepen” vagyok, mire pedig eljutottam volna a bánkert magyarázatig, már egy érzelmes tangó melódiai ringatták őket, fent, a nagy teremben. A volt zeneiskolai ismerőst még meg tudtam kérdezni, hogy nem feledkeznek-e meg a zongoráról... Az öblös választ férje adta meg: nem, ott van a zongora tetején egy Beethoven-szobrocška, az legalább nem hallja, ha szól a zongora, ha nem: süket!... Ezen el kellett mosolyodni, és valahogy társulni, idomulni a pusztíthatatlan étvágyról és derűről tanúskodó férji nevetéshez. Csak a szemüveges, fiatal orvos tartott ki mellettem. A konvencionális kérdésre, hogy hogyan találja fel magát szülőfaluja orvosaként, arról kezdett beszélni, hogy igyekszik megérteni az embereket, alkalmazkodni hozzájuk, de persze ez nem történik súrlódás nélkül. Meglepődtem: itt nőtt fel, ide járt haza szegény sorsú, bejáró diákként, hát miféle különleges törekvésre van szüksége, hogy ne csak tudását, hanem bánásmódját, emberi magatartását is egyre jobban becsüljék? Párizsi autókirándulásukat már nem mesélhették végig, mert nekem is kellett magamról valamit mondani, aztán pedig indultam, várt rám a sötétbe vesző hegyesi út.

Az egykori Puhalák-kocsmá (később szakszervezeti otthon) helyén épült emeletes lakóház néhány ablaka még világított, s mintegy előrevetett fényjelei voltak ezek egy városiasodó, renyhéseit, begubódzásait lassanként levetkőző, ismeretlen Topolyának. Arrább is, amint ballagtam kifelé az éjszakában, nem egy fénylő ablakot láttam még, de szinte kivétel nélkül az újonnan épült lakóházakon, melyek minden bizonnyal a topolyai

közigazgatás és üzemi ipar kulcskérdéseinek jelentik egyelőre a fedelet, egy újarcú társadalmi rétegnek, mely erjesztője is ennek a paraszti kovásznak, lehet szálka is a szemében, de mindenképpen a megváltozott életkeretek és igények előtt feszegeti a falusi élet bilincseit. Ellentmondá-
sosságait egy utcai ablak alól véletlenül ellesett képpel jellemezném: modern stílbútor tetején vásári agyag csecsebecse és marhabéllal lekötözött paradicsomos üvegek.

Az alig két kilométeres éjszakai gyaloglás során egy teremő lélekkel sem találkoztam, ahogy Topolyán mondanák. A beton út két oldalán meg-
megsörrennek a száraz kukoricalevelek: a bácskai szeptemberi rengeteg várja, hogy elinduljon már ellene a zsákabroszos szedők munkahada. Mert itt „szedik” a kukoricát s nem törik, talán a „törni” ige elleni ösztönös szegényparaszti védekezésből, mert amit letörnek (értsd: letépnek, leszaki-
tanak, letaposnak), az kár, viszont szedni, szedegetni valamit, az a kenye-
ret, a megélhetést jelenti, mert a csőre magára irányul, nem pedig a munka egy mozzanatára.

A művésztelepiek kurta farkú házörzője szalad elém, vinnyog, körül-
viháncol oktalan örömeiben. Most jut eszembe, hogy mi az oka: ideérkezé-
sünkör megismogattam a fejét.

Az ágy mellé helyezett székre hajtogattam a ruhámat, s most érzem
másodszer, hogy hazaérkeztem.

VÁLTOZATOK

Vakító szépségű vasárnap délelőttre ébredünk. Csak most értesülök,
hogy többen már visszautaztak közülünk elfoglaltságuk miatt. Na de he-
lyettük megérkezett két frófeleség.

Bobi (így neveztem el, gyerekkori kutyánkról ezt a csupa húség ebet)
bohókás örömmel szegődik nyomomba, s követ a falu irányába. Meg-meg-
iradodik, serdül-perdül, lemarad, majd eszeveszett vágtaival ered utánam.
Kis lurkók tudnak csak így örülni az ünnepdélelőtt szabad szépségeinek.
Egy méla ábrázatú, tarka foltos társ csatlakozik hozzánk a volt bikaistálló
környékén, s arra gondolok, miféle kísérettel vonulok be a faluba, ha to-
vábbi útítársakat vonz ide Bobi búvköre. A csintalankodó, mindig kezde-
ményezésre kész gyerekeknek van ilyen magával ragadó hatása társaira.
Emez a méla ábrázat ötlettelen, szellemtelen. Tunyaságot sejtet. Ha van
kutyabeszéd, biztosra veszem, hogy csupa nyögdécselő közhelyeket
használ.

A harangozás bim-bamjait elnyomják a vészesen elrobogó autók a
községet ketté szelő nemzetközi úton. A közlekedési milícia székháza előtt
minden vezetőt sorra igazoltatnak. Jelentést kaptak Noviszád irányából,
hogy valaki kilencven kilométeres sebességgel robogott át helyiségükön, s
Szabadka felé tart. Legutóbb egy hatalmas külföldi teherautó gázolt halál-
ra egy négyéves kislányt. Itt, nem messze.

Az egykori Amazon szélességűnek tetsző beton út már rég keskeny-
nek bizonyul. A türelmetlenül vágatató élet leszorítja róla a löcsökökkel, bog-
nárkerekekkel nyikorgó múltat. Le, oda az eperfák alatt kanyargó poros
nyári útra, amelyből e múlt vétetett.

A TEMETŐSARKON

Egyik rég látott barátom szívélyesen hív magához, s azonnal hozzá-
teszi, hogy utána ki is szalad velem kocsiján szálláshelyemre. Valaha

együtt rúgtuk a rongylabdát a vágóhíd sori epresben; ő továbbra is rúgta, mindaddig, amíg a szíve tiltakozni nem kezdett. Olyannyira, hogy szívmitétre került a sor a zagrebi klinikán. Valami német nevű orvostanár végezte az operációt, nyolc vagy kilenc hasonló, sikertelen műtét után. Ott-hon nem is tudtak róla hozzátartozói. Életben maradt. Futball helyett most kis Fityót kerget. Azaz dehogyis kergeti: úgy meg van az őrizve, gumipadlója felmosva állandóan, mintha most került volna ki a gyárból.

Barátom borral, feketével kínál, de szokásba, divatba jött a feketekávé a nem tisztviselő családoknál is. Az édesapja szorgalmas kis vaskovács volt, s tisztelettel köszöntgették egymást édesapámmal, ha az kapával, kaszával a vállán elhaladt a mindig kalapácpengéstől hangos műhely nyitott ajtaja előtt. Emlékezetes szépségű, finom mosolyú, halk jelenségű nővérét mindig az ablakból láttam kihajolni gyermekkoromban. Talán húszéves sem volt, amikor itthagya ezt az örökkön poros, sáros, zord világot. Azt hiszem, a hangját sem hallottam sosem. Az ablakból mindig a temetőt kellett látnia, a vadtvövises sövénykerítést, amelytől csak a bajsai kövesít választja el házukat.

Egy rövid, irtóztatóan rövid életút!

A hűvös, izlésesen berendezett szobákon, finom mosolyával, mintha ő suhanna át... Ez a világ csak a széles csípejű, gyerekzsúlásra, mindennapi robotra képes lányokat tűrte meg. Régi, volt diaktársnőim közül orvosnők, vegyészek, agronómusok kerültek ki.

A rongylabdás csaták színterén új típusú tisztviselő lakások sorakoznak. Ma is meg tudnám mutatni, ha bekopogtatnék ebbe a legszélső épületbe, hogy szobájuk melyik szögletében, azaz helyén volt az a két mesebeli eperfa, amelyeknek térközét egy várkapitány hősiességével védelmeztem fekete klott gatyámban. S amikor vendéglátóim kikísérnek, megállok egy pillanatra, várom, hogy felém repüljön az a hazavezénylő édesapai fütty, melynek erélye feltétlen tiszteletet követelt meg. A család unostalan háborgó vizeken tornászó hajóját másként hogyan is igazgatta volna el.

SZEMBESÍTÉS

Ebéd után én hívok valakit látogatóba az író társak közül, azzal a kényszerrel és sejtéssel, hogy otthoni világom feltárással vagy csak fellebentésével is a rólam kialakult képet teljesítem ki benne. A kocsiban helyet kap a két asszony is. Felkapaszkodunk a Kálvária-dombra, és a külai útról fordulunk be „a mi utcánkba”. A fák, ablakok, kerítések, kiskapuk elvillognak mellettünk, az utca, amelyben egykor tipegtem, mintha összeszűkült volna, a házak összébb lapultak, s szeretnék kiszállni, hogy szabaduljak a feltűnéskeltés érzésétől, de már késő. Megállunk a sok vihart megért nagykapu előtt. Innen is, onnan is ismerős szomszédi arcok bukkannak elő, s alig bújok ki a ruganyos ülésről, már kiabálnak felém, hogy „Ferikém, hiába keresed őket, nincsenek itthon...” A fal tetején kitapogatom a kapukulcsot; ott van, azon a helyen, ahol huszonöt éve is. Biztosan moziba mentek, az az egyetlen szórakozásuk, ha így, vasárnaponként egybetalálkozik a család. Bátyám állandóan utazgató munkás, a két gyerek anyja a bútorüzletben dolgozik. Változó életük nagy kanyart vett. Apánk még mindkét lábát szilárdan megvetette a földön, de az legtöbbször fősvény, kegyetlen maradt hozzá; szárazság, jégverés pusztította keservesen megmunkált árendás földjeit; az az egy-két hold agrárföld pedig, amit többgyerekes, nincstelen napszámosként a háború után kapott,

olyan messze esett a falutól, hogy az ember a lelkét kigyalogolta, mire oda kijutott. A szántatás, a fuvaroztatások (honnan is lett volna egy újdonsült agrárosnak kocsija, lova, ekéje, szerszáma) olyan adósságokba sodorták, hogy a soványka föld soványka terméséből nem győzte aztán viszszafelezgetni. Csak a legszigorúbb, legbeosztásosabb életmód menthette meg a családot az eladósodástól, s apánk e tekintetben nem ismert kíméletet. Az egyetlen kivétel — miért hallgatnám el — én voltam. Egy szó nélkül adták oda élősködő, a falusi szülőkből csak a „zsiros, bűdös parasztot” látó városi gazdasszonyaimnak egészsévi munkájuk gyümölcsét, csak hogy folytathassam tanulmányaimat.

A többiek ki sem szálltak. Az autó ablakán át viszonyozták a barátságos integetéseket. Nekivágtunk a Széles utca portengerének, hogy nyolcévi özvegység után új otthont lelő édesanyámhoz nyissunk be a Vaj-hegyen. Kálmán bácsiék sarkán egy meleg emlék tódult fel bennem: tőlük hozta anyám a gályarabról szóló csodálatos, izgalmas olvasmányt, amit apám hosszú téli estéken fennhangon olvasott a bandázó jószomszédoknak, s amit nagybetegen, makacsul követeltem később, hogy negyven fokkal lázban próbáljak újra átélni egy vissza nem idézhető olvasmányélményt. Kilencéves voltam, s anyám aggódó szívvel tette ágyamra a karkosárban, letakarva hozott három vaskos kötetet, de már talán a harmadik oldalnál lángra lobbantak betűi szemem száraz tüzetől... A *Kis lord* című második jutalomkönyvet, Bakay Pál gyöngybetűs tanítói dedikálásával, unottan toltam félre, s csak az forrósított át, az a tudat, hogy külön az én kedvemért, énniattam írta be a tanító úr azokat a szép sorokat...

Hosszú kanyargás után itt is „háttatamadásszerűen” jutottunk el a Vaj-hegyre, ahonnan az akácfák sárguló lombfoltjai közt szabad kilátás nyílik a szemnek a régi tabáni völgyben elterülő községre.

A kiskapu kilincse engedett, ahogy lenyomtam, s csak a házórző veszett csaholása fogadott bennünket egyelőre. M. előőrsként kopogott be túsarkú cipőjével a házba, s máris jobbra irányított bennünket, az utcai „tiszta szobába”, azzal, hogy mindjárt itt lesz a mama is, csak „rendbe-szedi magát”. Talán éppen mosakodott. Vendégeink arcát kutattam, mert ájtárt ennek a különös látogatásnak az izgalma, s a tiszta paraszti szoba képe énbennem a valóságosnál is elevenebben élt fehérre meszelt falaival, búbos kemencéjével, zöldre festett mestergerendájával, slingelt és himzett függönyeivel, falvédőivel, terítőivel, szekrényen sorakozó festett bögréivel s a raktártelepi örökösbe távozott idős házigazda pipájának itt lebegő füstjével; mindazzal a megnevezhetetlen hangulattal, ami megült három-négy nemzedék családi fényképeinek rámái közt, s a merev feszes-séggel lencsére szegeződő tekintetek mintha minket fúrtak volna most keresztül ezért a nyilvánvaló vasárnap délutáni passzióért, időtöltésért. De az a szíves „Isten hozta magukat!” a küszöbről, elosztatott minden szorongást; megint csak — hazajöttem. S én már meg is feledkeztem vendégeim arcáról: annak fürkészéséről, hogy meglátják-e ebben az életmozaikban legigazabb arcom... S hihetem-e, mint ahogy hiszem és vallom, hogy közejük tartozom?

Az igazolást mégsem tőlük vártam, az elfogulatlan vendégektől, hanem megkaptam azokban az elfogult köszönésekben, kézfogásokban, amelyekben részünk volt, míg végighaladtunk a házak tövében, a keskeny gyalogjárón.

A jegyzetfüzetembe felvázolt „haditervek” így változtak át érzékeny jegyzetté, amit folytathatok már egy életen át.

Topolyán, 1961 szeptemberében